

rebirth of a local government has started at the beginning of 1990 using its rich historical experience.

In each of the periods the local government is characterized by the certain features that differ over the time and reflect its dealing with the state. At various stages of the local governments' development on the Ukrainian lands, the various models of the local government what had a system, subjective and objective structure, method of forming, competency, relations with the state are occurred.

Nowadays the local government in the Ukraine is on a qualitatively new stage of development. Widespread development, support and guarantee of the local government in the Ukraine are one of the fundamentals of the constitutional system, the prior course of the development of its public policy.

Key words: local government, statehood, territory, administration, capability, power, authority, governance.

УДК 342.82

I. А. ГЕРБУТ

ВИБОРЧІ СИСТЕМИ В АСПЕКТІ ІНТЕРЕСІВ ОПОЗИЦІЙНИХ ПАРТІЙ ТА ЕЛЕКТОРАТУ

Досліджено вплив різних типів виборчих систем на можливості опозиційних партій виграти вибори до Верховної Ради України. Розглянуто виборчі правила в аспекті забезпечення репрезентації інтересів виборців в українському парламенті.

Ключові слова: виборча система, парламентські вибори, опозиційна партія, електорат.

Гербут И.А. Избирательные системы в аспекте интересов оппозиционных партий и электората

Изучено влияния разных типов избирательных систем на возможности оппозиционных партий выиграть выборы в Верховную Раду Украины. Рассмотрены избирательные правила в аспекте обеспечения репрезентации интересов избирателей в украинском парламенте.

Ключевые слова: избирательная система, парламентские выборы, оппозиционная партия, электорат

Gerbu Igor. Electoral systems in the aspect of the interests of the opposition parties and the electorate

The article is devoted to the influence of different types of electoral systems on the ability of opposition parties to win the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine. Election rules were considered in the aspect of ensuring the representation of the interests of the voters in the Ukrainian Parliament.

© ГЕРБУТ Ігор Анатолійович – здобувач Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Key words: *electoral system, parliamentary elections, opposition party, electorate.*

Внутрішні суперечності в суспільствах, незадоволення діями влади зумовлюють існування політичної опозиції. Українська дослідниця Л. Кочубей визначає опозицію як «організовану групу суб'єктів, що на основі спільного інтересу веде боротьбу різними доступними засобами за можливість володіння домінуючим політичним ресурсом та, залежно від форми функціонування, може набувати таких ознак, як системність та інституціоналізованість»¹.

Політична боротьба за владу породжує проблему взаємовідносин між владою та опозицією, в ролі якої можуть виступати, зокрема, як парламентські, так і позапарламентські політичні партії.

Взаємовідносини між владою та опозицією різняться залежно від типу політичної системи. Тоталітарні та автократичні режими перешкоджають діяльності опозиції, що іноді набуває форм жорсткої політичної боротьби. У перехідних суспільствах глибокі соціально-економічні зміни, конфлікти, як наприклад, у посткомуністичних країнах, між «старими» та «новими» (демократичними) силами, можуть призводити до силового сценарію розв'язання політичного протистояння. У демократичних країнах опозиція не передбачає захоплення державної влади через насильницькі дії, оскільки у неї існують можливості відкрито висловлювати свою позицію, критикувати діяльність державних інститутів, надавати свої пропозиції щодо стратегій розвитку держави тощо та демократичним шляхом (через вибори) прийти до влади².

Досвід сучасної України доводить, що зміна влади революційним шляхом може призвести до негативних наслідків – глибокої політичної та соціально-економічної кризи. Одним із шляхів уникнення суспільних потрясінь у будь-якій державі є забезпечення доступу до прийняття політичних рішень представників різних соціальних груп, зокрема опозиційно налаштованих до влади.

З огляду на розвиток в Україні багатопартійної системи варто провести політологічний аналіз різних типів виборчих систем в аспекті їх впливу на шанси опозиційних політичних партій виграти парламентські вибори, а також з точки зору забезпечення реалізації інтересів виборців.

Сучасні виборчі системи поділяються на мажоритарні, пропорційні та змішані. Кожен тип виборчої системи має свої недоліки та переваги, як з точки зору справедливого представництва інтересів

електорату та впливу на стабільність політичної системи, так і в аспекті реалізації інтересів політичних сил, що борються за владу.

Голосування в межах *мажоритарної виборчої системи* проводиться зазвичай по одномандатним виборчим округам, причому одномандатний округ може бути й загальнодержавним (наприклад, у випадку проведення президентських виборів). Ця виборча система передбачає, що переможцем стає кандидат, який збирає більшість голосів виборців округу. Оскільки інші кандидати програють, то ця система отримала назву альтернативної. Залежно від того, яка саме більшість потрібна для перемоги, мажоритарні виборчі системи розділяють на системи абсолютної більшості (переможець повинен отримати більше половини голосів – 50% + 1 голос) та відносної більшості (кількість зібраних голосів, як правило, не має значення; необхідно щоб кожен із конкурентів отримав менше голосів, ніж переможець).

За мажоритарної системи можливі наступні випадки:

– значна частина тих, хто голосував, не представлена в парламенті;

– партія (кандидат), що отримала (отримав) меншу кількість голосів, ніж конкурент, отримує більше місць у парламенті;

– лідер держави не представляє інтереси більшості виборців³.

Для того, щоб забезпечити достатній рівень репрезентативності обраних осіб, у деяких країнах встановлюється необхідний кворум, дотримання якого є необхідною умовою визнання виборів дійсними. Цей кворум може мати дві форми: 1) мінімальна кількість голосів для кандидата-лідера у відношенні до кількості зареєстрованих виборців; 2) досягнення певного відсотка участі виборців.

У Франції, наприклад, на виборах членів Національних Зборів кандидата не визнають обраним у першому турі, якщо за нього проголосувало менше, ніж 25 % зареєстрованих виборців. На парламентських виборах за кандидата, що претендує на перемогу, повинні віддати голоси не менше, ніж 12,5% зареєстрованих виборців та 10 % від поданих голосів. Для того, щоб відбулися парламентські вибори у Литві, необхідна участь 40% виборців. Участь у другому турі може бути обмежена двома кандидатами, або двома списками, що отримали перемогу в першому турі, як, наприклад, у Португалії, Австрії, Польщі, Бразилії, Перу⁴.

В Україні парламентські вибори 1994 р. проходили за мажоритарною системою абсолютної більшості, причому, для перемоги кандидату необхідно було набрати не менше 50% голосів зареєс-

трованих виборців у першому турі. У разі, якщо кожен кандидат в окрузі не отримував зазначеної підтримки, двоє з них (найбільш рейтингових) проходили у другій тур. У другому турі також діяв принцип абсолютної більшості, однак можливість голосувати проти обох кандидатів призвела до того, що у 92 округах ніхто не зміг набрати більше половини голосів. Крім того, через занадто низьку явку, що згідно із дійсним на той час (від 18 листопада 1993 р.) Законом України «Про вибори народних депутатів» повинна була становити не менше 50 % від загальної кількості виборців, не вдалося обрати народних депутатів ще в 20 округах.

Внаслідок застосування двотурової системи абсолютної більшості з вимогою дотримання кворуму участі виборців у голосуванні та можливістю голосування «проти всіх», Верховна Рада України II скликання з самого початку своєї роботи не представляла інтереси виборців майже з однієї третини округів. Навіть після проведення повторних виборів не всі округи мали своїх представників у законодавчому органі⁵. Притаманна мажоритарній системі «втрата» голосів, що були віддані за кандидатів, які не перемогли, та недосконалі виборчі правила негативно відобразилися на представницькій функції парламенту – інтереси значної частини виборців не були представлені.

Змішана виборча система також не сприяла політичним партіям отримати місця у Верховній Раді України, незважаючи на те, що їм було дозволено (нарівні з групами виборців, трудовими колективами і громадськими організаціями) висувати кандидатів у депутати. Внаслідок відсутності впливових і потужних партій лише 94 народних депутата були висунуті партіями або виборчими блоками: 61 – Комуністичною партією України, 22 – Народним Рухом України, 21 – Селянською партією України, 14 – Соціалістичною партією України, 11 – Українською республіканською партією, по 5 – Партією праці і Конгресом українських націоналістів. Усього в законодавчий орган України потрапило 178 представників 15 партій і цього було не достатньо для партійного структурування парламенту⁶.

Парламентські вибори до Верховної Ради України 1994 р. проходили в умовах становлення нової політичної системи та партійної системи зокрема і опозицією на той час були політичні сили правого спрямування. Головними результатами цих виборів стала різка зміна значущості правої та лівої груп партій. Завдяки активній позиції правих сил здавалося (у першу чергу, їм самим), що вони репрезентують більшу частину населення України, а ліві – лише незнач-

ну маргінальну його частину. Після виборів стало зрозумілим, що ліві представляють собою серйозну політичну силу, а праві відчули слабкість своїх позицій. Передвиборча активність правої і лівої груп була майже однаковою (595 та 531 кандидат відповідно), однак кінцеві результати у лівих були кращі – 55 депутатів від правих партій проти 120-и лівих⁷.

Можливо пропорційна виборча система була б сприятливішою для опозиційних партій, однак значний вплив на результати виборів мали електоральні настрої, які на той час не були враховані політиками.

Мажоритарна система вважається «найбільш співзвучною з європейськими культурними традиціями». До її переваг належать:

- відносна легкість формування уряду та його більша стабільність, оскільки вибори, як правило, виграють потужні партії;
- наявність тісного зв'язку між виборцями та депутатами.

Дж. Сарторі вважає систему у два тури абсолютної більшості однією з найкращих виборчих систем, оскільки вона дозволяє виборцям переголосувати і тим самим сприяє виявленню «вторинних» мотивів, якими керуються виборці (особливо, якщо у другий тур не пройшов їхній кандидат). Крім того, за такої системи, на думку вченого, партії можуть домовлятися й обмінюватися округами, що змушує зменшувати свої ідеологічні відмінності і поводити себе більш помірковано. Однак це можливо лише за французької системи, коли у другий тур виходить більше двох кандидатів⁸.

Отже, мажоритарна система призводить до зменшення представництва малих партій. Закон М. Дюверже стверджує, що мажоритарна система абсолютної більшості з голосуванням у один тур сприяє встановленню двопартійної системи. Однак, суспільні протиріччя, які призводять до створення нових політичних партій, можуть гальмувати формування двопартійної системи. При цьому, як зазначає Г. Кокс, навіть за умов багатопартійної системи, «стратегічне» голосування буде сприяти двопартійній системі: виборці зазвичай вважають, що їх голоси будуть втрачені, якщо не віддати їх на користь потенційного переможця. Крім того, мажоритарна система відносної більшості в одномандатних округах за характером свого механізму не сприяє представленню маленьких партій на окружному рівні⁹.

Необхідно зазначити, що в посткомуністичних країнах не завжди простежується визначена Дюверже залежність між партійною та виборчою системами. Наприклад, Р. Мозер дослідив, що закон

Дюверже працює в Угорщині та Польщі, але не в Росії та Україні. Такі результати вчені пояснюють соціальною неоднорідністю та впливом президентства на партійну систему – сильні президенти значно зменшують стимули політичних партій боротися за контроль над парламентом чи урядом. Т. Кларк та Дж. Уїтрок зазначають, що за умови відсутності мотивації у партійних лідерів боротися за вплив на роботу законодавчого органу, партії та незалежні депутати будуть намагатися зберегти своє місце та менше думати про перспективи стати частиною правлячої коаліції. Внаслідок цього співвідношення загальної кількості партій та парламентських партій мало залежить від типу виборчої системи¹⁰.

Пропорційна виборча система передбачає розподіл місць у парламенті відповідно до частки голосів, яку політична партія (виборчий блок політичних партій) отримала на виборах, а тому вважається більш справедливою в аспекті волевиявлення виборців, ніж мажоритарна. Отже, за пропорційної системи чисельність виборців, що отримує своїх представників у законодавчому органі, більша, причому спостерігається й ширше представництво різних соціальних груп.

Партійні списки можуть бути закритими, коли виборці голосують виключно за загальний список і не мають можливості впливати на розподіл мандатів між кандидатами (Ізраїль, Португалія, Іспанія тощо) і відкритими – виборці віддають голоси за конкретних кандидатів зі списку, що визначає порядок їх обрання (Чехія, Польща, Австрія, Фінляндія).

Голосування проходить по багатомандатних округах, причому високий рівень пропорційності результатів виборів забезпечується великими округами, що сприяє проходженню у парламент навіть маленьким партіям¹¹.

Змішана виборча система поєднує в собі пропорційну та мажоритарну виборчі систем та використовується в таких країнах, як ФРН, Австралія, Італія, у постсоціалістичних країнах, зокрема в Україні.

Змішані виборчі системи можуть різнитися в залежності від того, яким чином поєднані мажоритарна та пропорційна складові. Головна мета комбінування елементів мажоритарної та пропорційної виборчих систем полягає у поєднанні переваг кожної із них та нівелюванні їхніх недоліків. Оскільки змішані системи поєднують засновані на принципово різних засадах виборчі системи, європейська правова доктрина розглядає їх як інституційні аномалії, які не

слід застосовувати в розвинених країнах. Однак необхідно зазначити, що за період останньої хвилі демократизації, змішані системи набули поширення.

Поєднують мажоритарну та пропорційну частин різними способами. Наприклад, у Фінляндії та Іспанії існують як одномандатні, так і багатомандатні округи. У посткомуністичних країнах практикується поєднання мажоритарної та пропорційної частин за принципом «паралельного змішування»¹².

У вересні 1997 р. в Україні був прийнятий новий виборчий закон, що передбачав обрання народних депутатів за змішаною системою. Парламентські вибори 1998 р. проходили на основі незалежного використання мажоритарної системи відносної більшості та пропорційної системи. Застосування в мажоритарній складовій принципу відносної більшості пояснюється тим, що мажоритарна система абсолютної більшості не виправдала себе в українських реаліях.

Нові правила довели свою ефективність: лише у 6 округах із 225-и вибори були визнані такими, що не відбулися через порушення, допущені при голосуванні та підрахунку голосів. Однак «втрата голосів» була суттєвою: у середньому за переможця в одномандатних округах голосувало менше 30% виборців, тобто близько 70% голосів не вплинуло на кінцевий результат¹³.

Застосування пропорційної складової позитивно вплинуло на розвиток партійної системи. До Верховної Ради України III скликання потрапило 8 партій/блоків, які змогли подолати 4-відсотковий бар'єр. Крім того, в багатьох мажоритарних округах отримали перемогу кандидати від партій. Таким чином, в українському парламенті було створено 8 фракцій, а непартійні кандидати вибороли лише 140 мандатів¹⁴.

Т. Бевз констатує, що парламентські вибори 1998 р. «зафіксували стабільність представництва трьох лівих і однієї правої партії. Тільки ліві партії утворили фракції винятково на партійній основі, інші – орієнтувалися на притягнення максимальної кількості депутатів за рахунок представників інших партій і позапартійних»¹⁵.

Якщо б у 1998 р. вибори проходили з 3-відсотковим виборчим бар'єром, то до законодавчого органу пройшли б ще й такі партії, як Народна аграрна партія України (набрала 3,68% голосів), Партія «Реформи і порядок» (3,13% голосів), Виборчий блок партій «Трудова Україна» (Громадянський конгресс України, Українська партія справедливості) (3,06% голосів). Через 4-відсотковий виборчий бар'єр було «втрачено» 25,75% голосів – така частка виборців

підтримала 22 партії та виборчі блоки партій, що не пройшли у парламент¹⁶.

Отже, за пропорційної (змішаної) системи на шанси недостатньо потужних партій виграти парламентські вибори має вплив прохідний бар'єр. Чим вищий рівень виборчого бар'єру, тим складніше малим партіям його подолати, а голоси виборців, що були віддані за непрохідні партії, втрачаються. Таким чином, загороджувальний бар'єр порушує як принцип рівності партій, так і принцип рівності виборчого права, рівність голосів виборців.

У Західній Європі під час проведення виборів на пропорційній основі із застосуванням обмежувального бар'єру в середньому втрачається 6 % голосів, тобто лише кожен двадцятий виборець голосує за партію, яка не проходить в парламент. Одночасно у постсоціалістичних країнах, які застосовують пропорційну виборчу систему, втрати становлять у середньому 17%, тобто кожен п'ятий виборець виявляється не представленим у парламенті. Зазвичай, при мажоритарній системі втрачається більше голосів, ніж при пропорційній, але значна фрагментованість політичної системи та високий рівень загороджувального бар'єру можуть спричинити суттєву втрату голосів. Так, у Туреччині на виборах у 2002 р. 10-відсотковий бар'єр подолали лише дві партії, а за інші партії, які не змогли пройти у парламент, було віддано 46% голосів¹⁷.

Застосування застережного бар'єру пояснюється необхідністю подолання мультипартійності політичного спектру, оскільки після краху тоталітарних режимів у посткомуністичних країнах, зокрема у Словаччині, Польщі, Україні, виникло безліч політичних партій значна частина яких були і є політично пасивними. Однак, провладні політичні сили, впевнені у своїх силах, можуть лобювати підвищення рівня прохідного бар'єру, щоб зменшити шанси на перемогу опозиційних партій.

Зважаючи на значну «втрату» голосів на парламентських виборах 1998 р. як в одномандатних округах, так і у багатомандатному окрузі, можна зробити висновок, Верховна Рада III скликання недостатньо представляла інтереси виборців.

Парламентські вибори 2002 р. проходили майже за такими самими правилами, як і попередні. Завдяки пропорційній частині змішаної виборчої системи партії ставали активними учасниками формування представницької влади. В українському парламенті було представлено 22 партії, 19 з яких виграли вибори в складі 3-х блоків та 3 – самостійно. Усього виявили бажання змагатися за мандати 63

партії (42 у складі 12 блоків та 21 – самостійно). За умови застосування не 4-відсоткового, а 3-відсоткового прохідного бар'єру до Верховної Ради потрапив би ще виборчий блок політичних партій «Блок Наталії Вітренко». За партії та блоки, що програли вибори, було віддано 17,96% голосів виборців¹⁸.

Результати виборів 2002 р. за мажоритарною складовою показали, що знову (як і в 1998 р.) близько двох третин голосів виборців були «втрачені». Це означає, що інтереси значної частина електорату не були представлені депутатами-мажоритарниками¹⁹.

Непарламентським партіям, зазвичай, мажоритарна складова є менш вигідною, ніж пропорційна. У грудні 2014 р. близько десяти непарламентських опозиційних партій Грузії, де функціонує змішана система, об'єдналися з вимогою щодо вилучення з неї мажоритарного компонента. Така позиція представників опозиції пояснюється тим, що на парламентських виборах 2008 р. на той час правляча партія Національний рух отримала перемогу майже на всіх мажоритарних округах. І хоча за пропорційною складовою цю політичну силу підтримало лише 59% виборців, завдяки мажоритарній частині представники Національного руху зайняли у законодавчому органі 79% місць. На парламентських виборах 2012 р. кількість голосів, що були віддані за Грузинську мрію та Національний рух майже відповідала кількості виборців, що проголосували за представників цих партій на мажоритарних округах. Однак, на місцевих виборах 2014 р. у представницький орган Тбілісі правляча партія Грузинська мрія зайняла 75% місць саме завдяки мажоритарній частині, оскільки по партійному списку партія отримала лише 46% голосів²⁰.

Що стосується України, то мажоритарна складова також була дискредитована щодо чесних «правил гри», що є необхідною умовою для перемоги опозиційних партій. На парламентських виборах 2002 р., як зазначає Ю. Ключковський, в одномандатних округах стали поширеними такі негативні явища, як підкуп виборців та «адміністративний ресурс» (протиправне втручання органів влади та їх представників у виборчий процес). «За пропорційною складовою обиралися кандидати від політичних партій та їх блоків, за мажоритарною складовою переважну кількість місць отримали формально «незалежні» кандидати, які, по суті, були представниками так званої «партії влади» – неформальної спільноти прихильників консервації правлячого режиму»²¹.

Крім того, так само, як і в Грузії, на цих виборах спостерігалася ситуація, коли підтримана Президентом політична сила (виборчий

блок політичних партій «За єдину Україну») отримала більше мандатів завдяки перемозі за правилами мажоритарної частини – 35 мандатів було виграно за списками і 86 в одномандатних округах²².

У 2006 р. вибори до українського законодавчого органу вперше проводились за пропорційною системою із жорсткими виборчими списками (як від партій, так і від виборчих блоків партій) із 3-відсотковим прохідним бар'єром. 18,22% виборців проголосувало за партії, які не подолали цей бар'єр. Усього 79 політичних партій виявили бажання змагатися за депутатські мандати: 51 у складі 17 блоків та 28 – самостійно. З них парламентськими стало 11 партій: 8 у складі 2-х блоків та 3 – самостійно²³.

Те, що політичні сили, що змагалися за мандати, мали доступ до ЗМІ, свідчило про демократичні зрушення в суспільстві. Однак проблема застосування «адміністративного ресурсу» залишилася, внаслідок чого з'явилися численні заяви про фальсифікації та вимоги щодо перерахунку голосів – насамперед від тих партій та блоків, що не подолали 3-відсотковий бар'єр²⁴.

Отже, хоча нові виборчі правила сприяли формуванню достатньо потужних партій, здатних суттєво впливати на політичні процеси, застосування «брудних технологій» перешкоджало опозиційним силам отримати більше місць у законодавчому органі. Незважаючи на це, опозиція виграла значну кількість мандатів (Блок Юлії Тимошенко – 129, Блок «Наша Україна» – 81)²⁵. Що ж стосується «втрати» голосів виборців, то за пропорційної системи, вона була значно меншою, ніж за мажоритарної. Отже, Верховна Рада України V скликання нарешті представляла інтереси переважної більшості тих, хто проголосував – близько 80%. Однак необхідно зазначити, що постраждало регіональне представництво – було порушено зв'язок між депутатом та його виборцями.

На позачергових виборах до Верховної Ради у 2007 р. було «втрачено», порівняно з попередніми парламентськими виборами, незначну частку голосів – 6,82% (при 3-відсотковому прохідному бар'єрі). У змаганнях прийняли участь 42 партії: 32 у складі 10 блоків та 10 – самостійно. У парламент пройшло 16 політичних партій (14 у складі 3-х блоків та 2 – самостійно). Необхідно зазначити, що опозиція ще трохи більше зміцнила свої позиції у загальному вимірі: Блок Юлії Тимошенко отримав 156 мандатів, Блок «Наша Україна – Народна Самооборона» – 72²⁶.

Напередодні парламентських виборів 2012 р. з ініціативи провладної фракції Партії Регіонів було змінено виборче законодав-

ство, яким було встановлено змішану систему. У новому Законі України «Про вибори народних депутатів» від 17 листопада 2011 р. було прописано, що політичним блокам забороняється брати участь у виборах. Крім того, було підвищено виборчий бар'єр з 3% до 5%. Ще до виборів експерти висловили думку, що все це зроблено для того, щоб перешкодити невеликим опозиційним партіям, рейтинги підтримки яких коливаються в межах 3%–5%, пройти у Парламент²⁷.

Народний депутат України Ю. Ключковський висловив думку, що «запровадження на парламентських виборах п'ятивідсоткового прохідного бар'єру призведе до втрати половини голосів виборців, які розподілять між собою партії-переможці»²⁸. Однак результати виборів показали, що «втрата» голосів не була значною (близько 6,5%), оскільки абсолютна більшість виборців підтримала п'ять партій. Усього було зареєстровано 21 партія, причому, навіть та партія, яка займала шосту позиція (Партія Наталії Королевської «Україна Вперед!» набрала, значно менше, ніж 3% голосів – 1,58%²⁹. Звичайно, основна «втрата» голосів відбулася в одномандатних округах.

Необхідно звернути увагу на той факт, що інтереси щодо реформування виборчого законодавства в опозиційних партій можуть не співпадати. Наприклад, потужним опозиційним партіям, як правило парламентським, вигідне встановлення високого рівня прохідного бар'єру. Так, за Закон «Про вибори народних депутатів» (за яким проходили парламентські вибори 2012 р.) проголосувала й частина опозиції – 62 депутата від фракції «Блок Юлії Тимошенко-Батьківщина», і 36 депутатів Блоку «Наша Україна-Народна Самооборона», чим викликали обурення представників інших опозиційних політичних сил, зокрема О. Тягнибока, А. Гриценка, В. Кличка та ін. Хоча, у першу чергу, невдоволення було викликано не стільки рівнем прохідного бар'єру (як Політична партія «УДАР Віталія Кличка», так і політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода» мали достатній рівень підтримки), скільки іншими нормами, зокрема новим порядком утворення виборчих комісій³⁰.

Нові виборчі правила, за якими проходили парламентські вибори 2012 р., в цілому завадили перемозі опозиційних сил. Заборона створення виборчих блоків була спрямована, насамперед, проти Блоку Юлії Тимошенко, що на виборах 2007 р. отримав 156 мандатів. Внаслідок цих змін політична партія ВО «Батьківщина» (фактичний правонаступник блоку), виграла лише 99 мандатів разом з

мажоритарниками. За пропорційної системи у партії був би значно кращий результат – 124 місця.

На парламентських виборах 2012 р. опозиційні сили отримали 177 мандатів, а за попереднім виборчим законодавством вони отримали б 241 мандат. Отже, внаслідок впровадження змішаної виборчої системи опозиційні партії ВО «Свобода», «УДАР» та ВО «Батьківщина» втратили 64 мандати. Комуністична партія України, яка не була опозиційна до партії влади, втратила тим не менш половину місць через новий закон «Про вибори народних депутатів»³¹.

Позачергові парламентські вибори 2014 р. також проходили за змішаною системою і з 5-відсотковим прохідним бар'єром. У багатомандатному загальнодержавному окрузі з двадцяти дев'яти партій до Верховної Ради пройшло шість. Якщо на виборах 2012 р. збільшення загороджувального бар'єру з 3% до 5% не вплинуло на кількість партій-переможців, то на позачергових парламентських виборах ситуація склалася зовсім інша. Якщо б партіям прийшлося долати лише 3-відсотковий прохідний бар'єр, то парламентськими партіями стали б ще чотири – політична партія ВО «Свобода», Комуністична партія України, Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна» та Політична партія «Громадянська позиція» (Анатолій Гриценко). Таким чином, багато виборців проголосували за партії, які не пройшли до Верховної Ради – 22,5%. Із 198-и депутатів, що обиралися по одномандатним округам, 103 були висунуті партіями, з яких 87 – «партією Президента» та «партією Прем'єр-міністра»³².

Враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід, можна зробити висновок, що для переважної більшості опозиційних партій в Україні, вигідною є пропорційна виборча система з 3-відсотковим виборчим бар'єром. Для електорату пропорційна система забезпечує меншу втрату голосів, тобто більш справедливе представництво інтересів виборців. Однак «закриті списки» зумовлюють втрату зв'язку між депутатом та його виборцями. Пропорційна система з відкритими списками дозволяє виборцям більшою мірою впливати на формування депутатського корпусу – голосувати не лише за партію, а й змінювати розташування кандидатів у списку. Тому необхідно проводити реформування виборчого законодавства, враховуючи, зокрема, інтереси опозиційних партій та виборців. Питання забезпечення стабільності політичної системи України постає сьогодні надзвичайно гостро.

1. Кочубей Л. Влада та опозиція в Україні у період Євромайдану (листопад 2013 – лютий 2014 рр.): аспекти взаємодії / Л. Кочубей // Наукові записки

ПіЕНД ім. І.Ф. Кураса ВНАН країни, 2014. – № 2 (70). – С. 57. **2. Побочий І.А.** Влада та опозиція як суб'єкти політичної боротьби в процесі державотворення в Україні / Побочий І.А. // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Миколайв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2005. – Вип. 7. – С. 284. **3. Хан Е. А.** Избирательная система как элемент электоральной инженерии [Електронний ресурс] / Хан Е.А. – Режим доступу : www.academia.edu/4139333 **4. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права :** матеріали Венеціанської комісії, ПАРЄ, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи / за ред. Ю. Ключковського. – К. : ЛОГОС, 2009. – С. 95. **5. Ключковський Ю. Б.** Выборчі системи та українське виборче законодавство / Ключковський Ю.Б. – К. : Час Друку, 2011. – С. 97-98. **6. Бевз Т.** Трансформація виборчої системи в умовах української політичної дійсності / Т. Бевз // Наукові записки ПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2010. – № 6 (50). – С. 8-9. **7. Білецький М.** Політичні партії у взаємодії зі структурами влади [Електронний ресурс] / М. Білецький, М. Погребинський // Становлення владних структур в Україні (1991-1996), 1997. – Режим доступу : <http://www.analitik.org.ua/publications/joint/3dd12dea/3dd13f15/> **8. Кынев А. В.** Партии и выборы в современной России: Эволюция и революция / А.В Кынев, А.Е Любарев. – М. : Фонд «Либеральная миссия» ; Новое литературное обозрение, 2011. – С. 107. **9. Кокс Г. В.** Ціна голосу. Стратегічна координація у виборчих системах світу Кокс Г.В. – О. : Бахва, 2003. – С. 35-36. **10. Terry D.** Presidentialism and the Effect of Electoral Law in Postcommunist Systems Regime Type Matters / D. Terry, J. Wittrock // Comparative Political Studies, 2005 – №2 (Vol. 38) – P. 171-188. **11. Дослідження найбільш поширених у світі пропорційних виборчих систем і перспектив їх запровадження у національне державотворення :** Аналітична доповідь / за заг. ред. О. А. Фісуна. – К. : НІСД, 2007. – С. 8-9. **12. Ключковський Ю. Б.** Цит. праця. – С. 76-78. **13. Там само.** – С. 99-100. **14. Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.).** Енциклопедичний довідник / за ред. М. Кармазіної. – К. : ПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 19-21. **15. Бевз Т.** Цит. праця. – С. 10. **16. Підсумки** голосування по партіях (виборчих блоках партій) // Вибори народних депутатів, 29.03.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0> **17. Ключковський Ю. Б.** Цит. праця. – С. 66-67. **18. Підсумки** голосування по партіях (виборчих блоках партій) // Вибори народних депутатів, 31.03.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V> **19. Ключковський Ю. Б.** Цит. праця. – С. 101. **20. Непарламентская оппозиция требует упразднения мажоритарной избирательной системы,** 8.12.2014 / Civil. Ge [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.civil.ge/rus/article.php?id=26699> **21. Ключковський Ю. Б.** Цит. праця. – С. 102, 107. **22. Підсумки** голосування / Вибори народних депутатів, 31.03.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=400&rejim=0> **23. Партії та виборчі блоки партій у виборчому процесі //** Вибори народних депутатів, 26.03.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001> **24. Бевз Т.** Цит. праця. – С. 14. **25. Партії та виборчі блоки партій у виборчому процесі //** Вибори народних депутатів, 26.03.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001> **26. Відомості про**

підрахунки голосів виборців // Позачергові вибори народних депутатів України, 30.09.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/wbr001> **27.** *Виборча* реформа очима громадськості (жовтень-листопад 2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/ukraine/107091?download=true> **28.** *Новий* законопроект про вибори : 5% прохідний бар'єр і без варіанту «проти всіх», 27.05.2011 [Електронний варіант]. – Режим доступу : [www. http://tsn.ua/ukrayina/noviy-zakonoprojekt-pro-vibori-5-prohidniy-bar-yer-i-bez-variantu-proti-vsih.html](http://tsn.ua/ukrayina/noviy-zakonoprojekt-pro-vibori-5-prohidniy-bar-yer-i-bez-variantu-proti-vsih.html) **29.** *Вибори* народних депутатів України 2012 // ЦВК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp300?PT001F01=900> **30.** *Тягубок* пригрозив опозиції вийти з Комітету опору диктатурі, 18.11.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/35658> **31.** *Висоцький О.* Легітиміційні технології політичних сил в Україні та їх результативність у здобутті підтримки суспільства на парламентських виборах 2012 р / Висоцький О. // Парламентські вибори 2012 року в Україні. Наукові дослідження. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – С. 196-198. **32.** *Позачергові* вибори народних депутатів України 2014 / ЦВК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp501?PT001F01=910>

***Gerbu Igor.* Electoral systems in the aspect of the interests of the opposition parties and the electorate**

The article deals with the examination of the influence of different types of electoral systems on the ability of opposition parties to win the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine. Election rules were considered in the aspect of ensuring the representation of the interests of the voters in the Ukrainian Parliament.

Political power struggle raises the problem of the relationship between government and opposition. It is important for democracy Ukraine to ensure access to the political process for opposition parties and to allow them to represent their electorate. Elections provide an opportunity for peaceful competition between political actors. Electoral systems are the important political institution in representative democracies. They convert votes into seats and structure the choices of voters. Political developments in Ukraine have caused repeated changes of the parliamentary electoral system.

It is very important for Ukraine to find the ways to organise a democratic system of representation. Representation is an important function of the parliament. Loss of votes in the elections negatively affect the representation of the Verkhovna Rada of Ukraine. The article considers the impact of electoral rules on the loss of votes and gives a detailed analysis of relationships of electoral system types and possibilities of Ukrainian opposition parties to win parliamentary elections.

In the 1990 and 1994 elections, all 450 members of the Verkhovna Rada were elected by majority voting. The elections of 1994 were based on the majoritarian Two-Round-System. In order to be elected a candidate needed to obtain more than 50% of votes and in order for the election to be valid more than 50% of registered voters needed to vote. If no candidate obtained more than 50% in the first round, the top two candidates were listed on the ballot in the second round. In the second round the 50% rule was applied as well. Due to the use of complex electoral rules in the beginning of the 2th Verkhovna Rada of Ukraine did not represent the interests of

voters many (about 30%) districts. The majority system did not favour conducive the development of the party system in Ukraine.

In the 1998 and 2002 elections, 225 people's deputies of Ukraine were elected by majority voting and another MPs were elected on a proportional basis. Parliamentary elections in 1998 were based on independent use of majoritarian system of First-Past-the-Post and proportional system. In the single-members districts about 30% of the voters supported the winning candidates and about 70 % of all voters supported other candidates. Proportional part of combined electoral system had 4 % threshold for political parties. 26 % of the voters supported 22 parties that have not passed in the Verkhovna Rada of Ukraine. Increasing threshold from 3% to 4% did not allow small opposition parties win elections.

In the elections of 2002 was lost about 70% of the vote in the single-member districts. Because of the 4% threshold for proportional part of combined-independent system was lost about 18% of the votes. For non-parliamentary opposition parties the majority part was less favorable than the proportional part of the electoral system.

In the 2006 and 2007 elections, all MPs were elected on a proportional basis. About 18 % of the voters supported parties that did not pass 3% threshold in the 2006. In the next parliament elections because of 3% threshold was lost about 7% of the votes.

In the 2012 and 2014 elections a mixed voting system was again used. The loss of votes mainly occurs in the majority single-member districts.

The article concluded that for the majority of the opposition parties in Ukraine proportional system with 3% threshold is the most advantageous. Proportional system provides a fairer representation of the interests of voters.

Key words: electoral system, parliamentary elections, opposition party, electorate.

УДК 321.02

М. В. СПІВАК

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ

Висвітлено питання цінності здоров'я людини. Визначено сутність понять «здоров'язбереження», «політика здоров'язбереження». Наголошується на необхідності формування ідеології соціального партнерства в Україні. Робиться висновок проте, що державна політика у сфері соціального партнерства в контексті політики здоров'язбереження не є цілісною, а має фрагментарний характер.

© СПІВАК Марина Вікторівна – кандидат юридичних наук, докторант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України